

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ СВІТОВОГО ТА НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

УДК 330.59:339.972

Опалько В. В.,
канд. екон. наук,
доцент,
докторант

Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького,
м. Черкаси, Україна,
opalko633@gmail.com

ЕКОНОМІЧНА НЕРІВНІСТЬ В УМОВАХ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

UDC 330.59:339.972

Opalko V. V.,
PhD in Economic sciences,
Associate Professor,
Doctoral Student

Cherkasy Bohdan Khmelnytsky National University,
Cherkasy, Ukraine,
opalko633@gmail.com

ECONOMIC INEQUALITY UNDER THE CONDITIONS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT

***Мета.** Метою статті є виявлення причин, особливостей та можливих шляхів скорочення економічної нерівності в умовах забезпечення сталого розвитку.*

***Методи.** У роботі використано методи: компаративного аналізу при співставленні нерівності між країнами, узагальнення та формалізації при дослідженні причин нерівності, економіко-математичного моделювання при співставленні рівнів доходу між країнами.*

***Результати.** Запропоновано під економічною нерівністю розуміти нерівномірний розподіл економічних ресурсів: доходів, активів, власності, багатства, капіталу між різними верствами населення, регіонами, країнами. Визначено, що нерівність має багаторівневу структуру, її можна розглядати на глобальному, регіональному, національному та індивідуальному рівнях. Економічна нерівність є багатоаспектним явищем і зумовлена цілою низкою причин об'єктивного і суб'єктивного характеру, до яких належать: різні економічні можливості; відмінності за рівнем нагромаджень та доходів; розбіжності у володінні власністю, науково-технічним потенціалом, освітою; нерівний доступ до інформації, запозичень тощо. Новим є підхід автора до формалізації причин нерівності з позицій концепції сталого розвитку та дослідження ефектів нерівності в економіці у процесі глобалізації. Визначено чотири імперативи скорочення нерівності у сучасних умовах забезпечення сталого розвитку: підтримка відносно стабільного економічного зростання країн (за рахунок державних інвестицій), та, відповідно, зростання доходів населення внаслідок ефективного менеджменту; ефективний розподіл міжнародних фінансових ресурсів та надання більших можливостей країнам, що розвиваються; залучення різних форм іноземного інвестування (прямі інвестиції, кредити, міжнародна допомога, гранти та ін.); обмеження переваг для багатих, боротьба з ухиленням корпорацій і багатих фізичних осіб від сплати податків, застосування системи прогресивного оподаткування, надання рівного доступу до соціальних благ для всіх людей незалежно від рівня їх доходів.*

***Ключові слова:** економічна нерівність, сталий розвиток, причини нерівності, рівень доходу, глобалізація розвитку.*

«Усі соціальні, політичні, економічні проблеми та їх трагічні наслідки походять від нерівності».

Дж. Стігліц, 2015

Постановка проблеми. Загальна тенденція, яка простежується у світі та майже в усіх країнах протягом останніх десятиліть, — це зростання нерівності у різних сегментах суспільного життя, що закономірно негативно впливає на якість сталого розвитку. Тому скорочення нерівності стало десятою Ціллю сталого розвитку серед 17, які прийнято Генеральною Асамблеєю ООН у 2015 році на період до 2030 року. Перед країнами-членами ООН постали нові завдання адаптації визначених на глобальному рівні цілей та їх моні-

торингу. Україна також приєдналася до виконання завдань щодо скорочення нерівності. Тому виникає потреба у дослідженні проблеми нерівності всередині країн та між ними в умовах економічних дисбалансів і необхідності забезпечення сталого розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями нерівності у сучасних умовах розвитку останнім часом займалися провідні зарубіжні та українські фахівці з економіки, соціології, зокрема, Т. Меркулова, Б. Міланович, Дж. Стігліц, Т. Пікетті, А. Янцевич та ін. [4–8], які досліджували причини, особливості та різні прояви нерівності у суспільстві. Також проблема нерівності знаходиться у центрі уваги світових організацій, таких як: ООН, ВЕФ, СБ, Оксфам та ін. Проте забезпечення сталого розвитку як у світі, так і у окремо узятій країні може стати недосяжним за умови збереження високого рівня нерівності. Тому виникає потреба у дослідженні імператив скорочення нерівності в умовах глобалізації економіки та забезпечення сталого розвитку:

Метою статті є виявлення причин, особливостей та можливих шляхів скорочення економічної нерівності в умовах забезпечення сталого розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Концепція сталого розвитку утворилася в результаті з'єднання трьох напрямків: економічного, екологічного та соціального. Вперше постулати цієї теорії з'явилися у монографії «Поza зростанням: економічна теорія сталого розвитку» (англ. «Beyond Growth. The Economics of Sustainable Development»), за авторством Германа Дейлі (Herman E. Daly, 1996). Г. Дейлі під терміном «сталий розвиток» розуміє гармонійний, збалансований, безконфліктний прогрес цивілізації, груп країн (регіонів, субрегіонів), а також окремо узятих країн за науково обґрунтованими планами, коли у процесі неухильного інноваційного економічного розвитку країн одночасно позитивно вирішується комплекс питань щодо збереження довкілля, ліквідації експлуатації, бідності та дискримінації як кожної окремо взятої людини, так і цілих народів чи груп населення [1, с. 37]. У сучасних умовах сталий розвиток можна трактувати як поступовий узгоджений процес багатовимірних кількісних та якісних економічних і соціальних змін за умови збереження природних ресурсів, для зміцнення нинішнього і майбутнього потенціалу задля задоволення людських потреб і цілей. Забезпечення сталого розвитку — це фактично забезпечення якості життя та соціальної справедливості людей.

У 2015 році Генеральною Асамблеєю ООН були переглянуті та сформульовані 17 Цілей сталого розвитку, серед яких скорочення нерівності займає 10 місце. 193 держави-члени Організації Об'єднаних Націй (далі — ООН) на Саміті зі сталого розвитку в Нью-Йорку одноставно прийняли нову глобальну програму сталого розвитку, у тому числі й Україна. Останнім часом низка фахівців міжнародних організацій (ВЕФ — Всесвітній економічний форум, Оксфам) та окремих дослідників констатують, що скорочення нерівності має бути однією з головних цілей сталого розвитку, оскільки нерівність сприймається як виклик сучасному сталому розвитку. Високий рівень економічної нерівності населення призводить до соціальної напруженості в суспільстві, зростання рівня криміногенності та перешкоджає економічному зростанню країн. Саме скорочення економічної нерівності розглядається як один із важливих факторів забезпечення сталого розвитку.

Існування значної економічної нерівності формує фундамент для соціальної напруженості й ставить під сумнів забезпечення сталого розвитку у багатьох країнах. Економічна нерівність населення окремо взятих країн або регіонів створює, з одного боку, фундамент для нестабільності у державі, а з іншого — сприяє підвищенню економічної активності населення, міграції та пошуку нових механізмів скорочення нерівності. Тому зростає актуальність дослідження проявів нерівності у сучасних умовах формування сталого розвитку.

Нерівність існувала в усіх сферах соціального та економічного життя з часів виникнення суспільства. Це нерівність у доступі до життєво необхідних ресурсів, до робочих місць, освіти, медичних послуг, культурної спадщини, економічних благ тощо. Відповідно, в основі нерівності лежать відмінності людей за соціальним статусом, за розміром доходів, освітою, віком, місцем проживання, рівнем та якістю життя населення тощо.

У межах нашого дослідження під економічною нерівністю ми пропонуємо розуміти нерівномірний розподіл економічних ресурсів: доходів, активів, власності, багатства, капіталу між різними верствами населення, регіонами, країнами. Тобто економічну нерівність та нерівність за доходами, як трактують більшість авторів, можна ототожнювати.

Перш за все нерівність розглядається у рамках окремої країни, але в умовах глобалізації та забезпечення сталого розвитку вона виходить за межі держави і розглядається як нерівність між усіма людьми. За даними Oxfam Report, 2017 р. [2], у теперішній час економічна нерівність на планеті зростає до такої міри, що сукупний дохід 8 найбагатших людей планети зрівнявся із сукупним доходом найбіднішої половини світового населення (3,6 млрд осіб) (рис. 1). Так, 8 людей разом володіють сумою у \$ 426 млрд., у середньому \$ 53,25 млрд на кожного, у той час як кожен з 3,6 мільярда найменше забезпечених людей планети має дохід менше ніж \$ 120 на одну особу.

Дійсно, кількість багатих людей у світі скорочується; для порівняння, ще у 2010 році багатство, яким сумарно володіла верхня за доходами половина людства, концентрувалося в руках 388 осіб, а в 2015 році таким же багатством володіло вже 62 особи, у 2017 — 8 осіб (рис. 2) (Oxfam Briefing Paper, 2017 [2]). Така ситуація є крайнім проявом глобальної нерівності, тому необхідно удосконалювати механізми розподілу доходів у світі, регіоні, окремій країні.

Як свідчать дані Всесвітнього економічного форуму (далі — ВЕФ, 2017), сім з десяти осіб живуть в країнах, де економічна нерівність суттєво збільшилась за останні 30

Рисунок 1 — Глобальна нерівність (сформовано за даними звіту Оксфам [2])

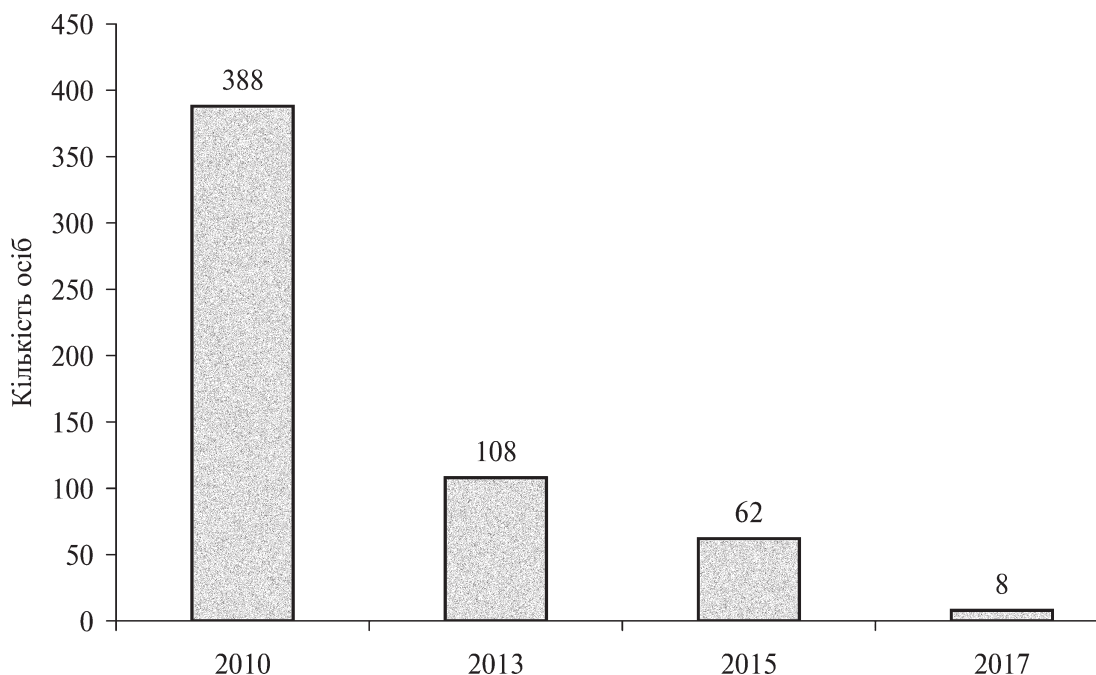

Рисунок 2 — Кількість супербагатіїв (2010–2017 гг.) (сформовано автором за даними [2])

років [3]. Це є свідченням нерівномірного розподілу світового багатства і, відповідно, нерівного доступу до ресурсів. За результатами даних ВЕФ [3], нерівність і поляризація тепер входять в першу трійку основних рушійних сил глобальних ризиків, оскільки надмірна концентрація економічних ресурсів у руках невеликої кількості людей перекреслює можливості багатьох інших людей використовувати свої можливості, є серйозною загрозою для суспільного прогресу та сприяє виникненню конфліктів. Існування надмірної нерівності зменшує можливості людей розвиватися, поглиблює економічні та політичні бар'єри і позбавляє суспільство імпульсу для довгострокового розвитку. Отже, коли збільшується нерівність, зменшуються можливості, і при цьому не має значення, якого рівня нерівності це торкається: індивідуального, національного чи глобального.

На підставі досліджених джерел можна зазначити, що нерівність має багаторівневу структуру, її можна розглядати на глобальному (мега-), регіональному (мезо-), національному (макро-) та індивідуальному рівнях. При цьому нерівність є багатоаспектним явищем і проявляється у всіх сферах життя суспільства. Існування проблеми економічної нерівності зумовлено цілою низкою причин об'єктивного і суб'єктивного характеру. Деталізуємо основні причини нерівності на різних рівнях (табл. 1).

Таблиця 1 — Причини економічної нерівності з позицій сталого розвитку (сформовано автором на підставі даних [1; 4–7])

Рівень	Причини (детермінанти)	Автори, джерела
Глобальний	<ul style="list-style-type: none"> —нерівномірний розподіл світових ресурсів, політичних та економічних переваг; —нерівні умови доступу до світових ринків; —різні економічні та фінансові можливості держав; —різні масштаби економік; —різні обсяги зовнішньої торгівлі; —ускладнення з активізацією руху капіталу, технологій; міграційні процеси; —активізація процесів глобалізації та трансформації 	Т. Пікетті (T. Piketty, 2014) [4] Б. Міланович (B. Milanovic, 2016) [5] Дж. Стігліц (J. Stiglitz, 2015) [6]
Національний	<ul style="list-style-type: none"> —обмежені ресурси країн; —географічне розташування країн; —історичні особливості розвитку; —відмінності в рівнях зростання ВВП; —обсяги експортно-імпортних операцій, інвестування; —нерівний розподіл власності, доходів; —нерівний доступ до соціальних послуг; —особливості державної політики; —дискримінація за гендерною, віковою, етнічною ознаками; —різний рівень ефективності діяльності суб'єктів господарювання; —недосконалий механізм розподілу національного доходу; —система оподаткування; —вартість робочої сили у країні; —існування різних класів 	Т. Меркулова [7] Дж. Стігліц [6] Г. Дейлі [1]
Індивідуальний	<ul style="list-style-type: none"> —різні фізичні та інтелектуальні здібності; —різний рівень освітньої та фахової підготовки; —різний розмір заробітної плати та рівень доходів; —різні владні повноваження; —різна індивідуальна активність; —розбіжності у потребах та рівнях споживання; —наявність (відсутність) підприємницької діяльності, спадщини; —різний соціальний статус; —розвиток індивідуальної трудової діяльності 	Т. Пікетті [4] Дж. Стігліц [6]

Зрозуміло, що у межах нашого дослідження охоплені не усі причини нерівності, їх обсяг значно більший, але навіть це дає нам підстави констатувати, що нерівність можна пояснити наявністю (відсутністю, недостатньою кількістю) різних ресурсів: капіталу, природних ресурсів, висококваліфікованої робочої сили, торгівлі, науково-технічного потенціалу, високих доходів, доступу до соціальних благ, інвестицій тощо. Наявність або відносний дефіцит тих чи інших причин і факторів пояснює існування нерівності та низьких показників доходу на душу населення. Унаслідок різних причин окремі люди, країни в цілому не можуть мати однакові доходи, рівень життя та доступ до благ, що порушує соціальну справедливість.

Економічна нерівність сприймається як прояв соціальної несправедливості, що породжує соціальні конфлікти, різні форми протестів і навіть революції, які іноді призводять до зміни влади. З одного боку, економічна нерівність є цілком нормальним явищем у розвиненій ринковій економіці, тобто існування нерівності можна узяти за аксіому, оскільки в умовах функціонування ринкової системи нерівність створює дієві мотиви до праці та інвестування. З іншого боку, надмірна нерівність може досягати величезних масштабів і створювати загрозу політичній та економічній стабільності в країні. Проте питання про оптимальний (допустимий) рівень нерівності є аспектом для дослідження.

Одним із дослідників нерівності був видатний економіст і соціолог В. Парето (V. Pareto), який ще у 1897 р. сформулював універсальний принцип, названий в економічній теорії «законом Парето», або «принципом 20/80». Аналізуючи тогочасну структуру розподілу доходів серед населення Італії, Парето виявив таку пропорцію: 20 % населення зосереджує у своїх руках 80 % сукупного доходу, тоді як більшості населення (80 %) дістається лише 20 % сукупного доходу. Згідно із законом Парето, нерівномірність розподілу доходів є стійкою для усіх країн, незалежно від соціальних і політичних факторів, а її величина (пропорція 20/80) скрізь майже однакова.

У сучасних умовах аргументацією такого підходу є дослідження Хосе Габріеля Пальми (J. G. Palma, 2006), який виявив, що доходи середнього класу в більшості випадків складають близько половини валового національного доходу (далі — ВНД), тоді як друга половина доходів розподілена між найбагатшими 10 % і найбіднішими 40 %, проте частки цих двох груп в різних країнах істотно відрізняються. Таку залежність назвали «коефіцієнтом Пальми», який розраховується як співвідношення частки найбагатших 10 % населення у ВНД до частки найбідніших 40 % [8].

Згідно зі звітом Human Development Report 2016, коефіцієнт Пальми має найнижчі значення у таких країнах, як: Україна — 0,8; Казахстан — 0,9; Норвегія — 0,9; Словенія — 0,9; Словачів — 0,9; Чехія — 0,9; Молдова — 0,9, найвище значення мають Південна Африка — 7,1; Гаїті — 6,5; Ботсвана — 5,8; Центральна Африканська республіка (ЦАР) — 4,5. Коефіцієнт Пальми за країнами Східної Європи та Центральної Азії показано у табл. 2.

За наведеними даними видно, що протягом 2002–2014 років суттєвого збільшення доходів у найбідніших 40 % населення не відбулося. Це є свідченням того, що проблема нерівності залишається невирішеною.

Отже, аналіз ознак економічної нерівності свідчить про нерозривний її зв'язок із соціальними, політичними, географічними та іншими факторами, котрі впливають на розмежування населення й нерівний доступ до ресурсів. Такий підхід цілком співпадає з фактом переходу сучасної економічної науки від теорії факторів економічного зростання до теорії «стійкого розвитку людини» та його потенціалу.

Зокрема в Україні, відповідно до Цілей сталого розвитку, передбачено до 2030 року скоротити нерівність за доходами шляхом підтримки випереджального зростання доходів найменш забезпеченої частини населення (40 %). Проте за часту уряд країни під гарними гаслами підтримує представників фінансової сфери, тим самим поглиблюючи нерівність. Подібні твердження щодо заходів скорочення нерівності розглядаються у дослідженнях Дж. Стігліца (J. Stiglitz, 2015) [6, с. 31], Т. Пікетті (T. Piketty, 2014) [4, с. 17] та ін. Провали у політиці та економіці пов'язані між собою та породжують один одного. Політична система посилює позиції багатих, створює умови, за яких багаті продовжують

Таблиця 2 — Динаміка зміни частки національного доходу, що припадає на чотири найменш забезпечених квінтиля, у країнах Східної Європи та Центральної Азії, 2002–2014 рр., % [9]

Країна	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Албанія	100	н. д.*	н. д.	96	н. д.	н. д.	101	н. д.	н. д.	н. д.	102	н. д.	н. д.
Вірменія	100	107	95	101	113	112	112	110	111	111	107	111	107
Азербайджан	н. д.	н. д.	н. д.	100	93	98	99	97	97	101	104	101	102
Білорусія	н. д.	н. д.	н. д.	100	98	96	97	98	97	96	96	97	97
Грузія	100	99	99	100	98	96	95	95	91	92	94	98	н. д.
Казахстан	н. д.	н. д.	н. д.	н. д.	н. д.	100	105	110	107	104	н. д.	108	107
Киргизстан	100	104	103	96	100	99	122	116	116	112	100	87	103
БЮР Македонія	н. д.	н. д.	н. д.	н. д.	н. д.	н. д.	н. д.	н. д.	100	90	91	97	н. д.
Молдова	н. д.	н. д.	н. д.	н. д.	100	102	101	99	105	109	112	111	115
Турція	н. д.	н. д.	н. д.	н. д.	100	107	106	104	109	108	108	107	108
Туркменістан	н. д.	н. д.	н. д.	100	101	104	105	100	101	110	104	107	108
Україна	100	103	99	99	101	105	105	107	109	107	109	110	110
Узбекистан	н. д.	н. д.	н. д.	100	101	104	105	100	101	110	104	107	108

* Немає даних.

збагачуватися за рахунок іншої частини населення, тобто політики формують ринок з вигодою для себе. Подібну ситуацію описує Дж. Стігліц (J. Stiglitz, 2015) у книзі «Ціна нерівності. Чим розподіл суспільства загрожує нашому майбутньому» [6, с. 34].

На прикладі розвитку української економіки можна констатувати, що реальне вирішення нерівності лежить у площині ефекту швидше колективного, громадського, ніж індивідуального інтересу, причому колективного як засобу досягнення добробуту і як цілі досягнення власних прав. Дійсно, будь-яке суспільство має допомагати тому, хто з них найменше забезпечений. Якщо наша економічна система призводить до високого рівня безробіття (рівень безробіття за МОП — 10,3 %) або дозволяє платити працівникам мізерну зарплату, за якої залежність населення від держави зростає, значить, система працює не так, як повинна, і уряд зобов'язаний втрутитися у ситуацію. Кожна економічна система повинна мати свої правила, механізми регулювання та функціонувати у межах чинного законодавства з рівними можливостями для усіх.

В умовах глобалізації нерівність виходить за національні межі і приймає багатовимірний образ: між окремими індивідуумами, між групами (класами, верствами), між країнами, регіонами, континентами, полюсами. Проте саме держава відіграє важливу роль у визначенні рівня доходу індивідуума, його доступу до певних благ (медицини, соціального страхування, освіти тощо), тому держава формує соціально-економічне життя населення.

Водночас зростає нерівність розподілу доходів між окремими країнами. Аналіз впливу глобалізації на нерівність у світі, за свідченнями багатьох досліджень (Б. Міланович, Дж. Стігліц, Т. Пікетті та ін. [4–6]) показав, що глобалізація у тому виді, в якому вона сьогодні реалізується, надає нерівні умови для її учасників. «Люди зіштовхуються зі світом відчаю, безробіття і злиднів, глобального лицемірства і нерівності, глобальних правил поведінки, які наперед забезпечують інтереси передових промислових країн (чи, точніше, особливі вузькогрупові інтереси всередині цих країн) і обділяють тих, хто й так обездолений» (Stiglitz, 2015 [6, с. 50]). Тобто розвинені країни знаходяться у більш вигідній позиції, виступають як «центр» глобалізації, отримуючи від цього процесу основні дивіденди, а країни, економіка яких трансформується та розвивається, опинилися у програтному становищі. Глобалізація розділяє країни на ті, що користуються її можливостями для свого розвитку, і на ті, які втрачають в результаті цього, формуючи просторову асиметрію світового розвитку. Фактично світ не інтегрується з урахуванням інтересів усіх держав, а, по суті, підтримує інтереси сильніших. У результаті скорочення нерівності між країнами на глобальному рівні практично не відбувається.

Аналіз сучасної економічної нерівності між різними групами країн (розвинутими та тими, що трансформуються й розвиваються) показав, що в основі нерівності на глобальному рівні лежать різні економічні можливості держав, відмінності за рівнем національних багатств, різні масштаби економік, відмінності в рівнях зростання ВВП, різні обсяги зовнішньої торгівлі тощо. У теперішній час нерівність між країнами світу за рівнем соціально-економічного розвитку виявилася значно більшою та глибшою.

Саме економічна нерівність, що пов'язана із розподілом багатства і доходів, розглядається в нормативному та негативному аспектах, займає помітне місце у сучасних економічних парадигмах різних шкіл та напрямів економічної науки. Розглянемо детальніше різні підходи щодо подолання цієї проблеми у ХХ ст. та ХХІ ст.

Так, Дж. М. Кейнс (J. M. Keynes, 1936, 2007) у праці «Загальна теорія зайнятості, процента і грошей» (30-ті роки ХХ ст.) зазначав: «найзначнішими вадами економічного суспільства, в якому ми живемо, є його неспроможність забезпечити повну зайнятість, а також довільний та несправедливий розподіл багатства і доходів» [10, с. 226]. Він виокремив декілька аргументів щодо проблеми розподілу доходів. По-перше, скоротити значну нерівність багатства і доходів можна шляхом прямих податків: із доходів, додаткового прогресивного оподаткування та податку зі спадщини. Сучасні дослідження Т. В. Меркулової, А. А. Янцеви́ча також підтверджують правдивість цього підходу на прикладі економіки України та аргументують існування залежності параметрів розподілу доходів після застосування прогресивної шкали оподаткування (у якості показника нерівності узято коефіцієнт Джині) від вихідного параметру логнормального розподілу (σ). Результати дослідження свідчать, що малі значення прогресії не приносять суттєвого ефекту для скорочення нерівності у розподілі з великим розкидом значень доходу, проте при збільшених параметрах прогресії відбувається прискорене скорочення нерівності [7, с. 6–7]. Дж. Стігліц (Stiglitz, 2015) також підтримує тезу про те, що «податкова система допомагає багатим акумулювати і передавати кошти своїм нащадкам за допомогою цілої низки стимулів» [6, с. 348].

По-друге, на думку Кейнса, існування економічної нерівності пов'язано із теорією відсотка. М'яка кредитно-грошова політика (низька норма відсотка) сприяє збільшенню розмірів інвестицій та розширенню виробництва. Кейнс вважає, що найвигідніше знижувати норму відсотка до такого її відношення до величини граничної ефективності капіталу, за якої буде забезпечена повна зайнятість, що у свою чергу буде сприяти конвергенції доходів та, відповідно, скороченню нерівності.

Проте з часів Кейнса проблема нерівності у розподілі багатства і доходів не втратила актуальності та сприяла формуванню двох протилежних підходів — прихильників «конвергенції» (сходження, зближення) доходів та її противників («дивергентів»). Протягом останнього сторіччя очікуваної конвергенції доходів у глобальному світі не відбулося. Свідченням цього є звіти міжнародних організацій (Oxfam International [2], ВЕФ [3] та ін.) та аналіз окремих дослідників (Б. Міланович, 2016 [5], Т. Пікетті, 2014 [4], Дж. Стігліц, 2015 [6]), які співставляють володіння 1 % найбагатшого населення у загальній сукупності багатства окремої країни і таким чином демонструють нерівність. Динаміка таких співставлень є подібною у різних країнах. У середньому приріст нерівності за останні 50 років склав не більше 3–5%. Проте суттєвого зближення доходів у світі не відбулося, навпаки — розбіжність між країнами світу за рівнем доходу (на підставі ВВП на одну особу) спричинила розподіл їх за рівнем економічного розвитку на розвинуті та ті, що трансформуються і розвиваються (класифікація ООН).

За результатами нашого дослідження, при співставленні результатів доходів на одну особу в усіх країнах світу за період з 1980 по 2016 рр. спостерігається в цілому спадна тенденція, але розрив залишається досить значним. Якщо у 1980 році розрив між найбагатшою та найбіднішою країнами становив 435 до 1, то за результатами 2016 року таке співвідношення становить майже 200 до 1. За цим показником можна зазначити, що глобальна нерівність з 1980 року у глобальному масштабі скорочується (табл. 3).

Конвергенції доходів, як ми бачимо, не відбулося, проте розбіжність між означеними країнами скоротилася, але країни із середнім рівнем доходу майже зникли. Спо-

Таблиця 3 — Співставлення країн за розміром доходу, 1980–2016 рр., млн. дол. США (розраховано та сформовано за даними [11])

Рік	Країни з найнижчим значенням	ВВП на одну особу, \$	Країни з найвищим значенням	ВВП на одну особу, \$	Співставлення даних за стовпчиками 5/3
1	2	3	4	5	6
1980	Мозамбік	172	Об'єднані Арабські Емірати	74963	435,8
1981	Мозамбік	193	Об'єднані Арабські Емірати	81295	421,2
1982	Мозамбік	186	Об'єднані Арабські Емірати	75338	405,2
1983	Мозамбік	160	Об'єднані Арабські Емірати	71748	448,4
1984	Мозамбік	152	Об'єднані Арабські Емірати	71677	471,6
1985	Мозамбік	157	Об'єднані Арабські Емірати	68448	436
1986	Мозамбік	156	Катар	56008	359
1987	Мозамбік	184	Об'єднані Арабські Емірати	56008	359
1988	Мозамбік	206	Катар	57909	281,1
1989	Мозамбік	227	Катар	60973	268,6
1990	Мозамбік	235	Об'єднані Арабські Емірати	70740	301
1991	Мозамбік	253	Об'єднані Арабські Емірати	71425	282,3
1992	Мозамбік	237	Об'єднані Арабські Емірати	72187	304,6
1993	Мозамбік	255	Об'єднані Арабські Емірати	71330	279,7
1994	Мозамбік	266	Об'єднані Арабські Емірати	73056	274,6
1995	Мозамбік	268	Об'єднані Арабські Емірати	73519	274,3
1996	Мозамбік	337	Об'єднані Арабські Емірати	77826	230,9
1997	Мозамбік	369	Об'єднані Арабські Емірати	81366	220,5
1998	Мозамбік	407	Катар	79960	196,5
1999	ДР Конго	425	Катар	81438	191,6
2000	ДР Конго	388	Катар	86713	223,5
2001	ДР Конго	377	Катар	89419	237,2
2002	ДР Конго	383	Катар	94540	248,8
2003	ДР Конго	400	Катар	95393	238,5
2004	ДР Конго	426	Катар	107098	251,4
2005	ДР Конго	453	Катар	104244	230,4
2006	ДР Конго	478	Катар	115048	240,7
2007	ДР Конго	506	Катар	117000	231,2
2008	ДР Конго	532	Катар	104116	195,7
2009	ДР Конго	535	Катар	111835	209
2010	ДР Конго	563	Катар	133260	236,7
2011	ДР Конго	597	Катар	147854	247,7
2012	ДР Конго	632	Катар	146571	231,9
2013	ЦАР	599	Катар	139648	233,1
2014	ЦАР	604	Катар	135229	223,9
2015	ЦАР	628	Катар	130686	208,1
2016	ЦАР	652	Катар	127660	195,8

стерігається розподіл світу на два протилежні «полюси» (так звана просторова асиметрія глобального розвитку): країни з високим доходом та країни з низьким доходом і з великою кількістю населення.

Проте поширюється думка про початок ери зближення між країнами за рівнем доходів у зв'язку з глобалізацією завдяки розширенню міжнародної торгівлі. Країни, що трансформуються та розвиваються, отримують доступ до нових технологій і нових ринків, а отже — збільшують своє національне багатство та доходи й отримують можливості для скорочення нерівності. На думку Дж. Стігліца (Stiglitz, 2015), концепція глобального

суспільства справедливості спроможна успішно вирішити найбільочіші проблеми сучасного світу, у тому числі й нерівності. Вирішення нерівності він вбачає в удосконаленні державної політики («на динаміку багатства впливає, і зверху і знизу, державна політика» [6, с. 348]), підтримці повної зайнятості та створенні умов для активної праці, покращенні соціального захисту. Стратегія, яку пропонує автор, заснована на простому законі економіки: успіх можливий тільки при співпадінні кривих попиту і пропозиції.

Дійсно, ще за давніх часів було підмічено, що нерівність пов'язана з нерівним розподілом доходів, підтвердженням цього є праці Аристотеля «Політика», Платона «Держава» та ін. Як зазначає К. Райс: «Люди починають злитися і шукають альтернативи. Вони відчують себе забутими, оскільки, як би старанно вони не працювали, добробут своєї країни вони розділити не можуть». Проте політика вирівнювання (конвергенції) доходів пов'язана з виникненням двох суперечностей: з одного боку, держава бере на себе відповідальність за соціальний клімат, з іншого — для успішного проведення соціально-економічних заходів необхідні чималі фінансові ресурси, а їх джерела — податки. Звідси закономірність: чим вище розмір соціальних благ, тим жорстокішою має бути податкове навантаження.

Але у сучасних умовах існує багато можливостей отримати додаткові фінансові ресурси: інвестиції, збільшення обсягів зовнішньої торгівлі, впровадження інновацій для підвищення продуктивності праці тощо. Тому необхідно зосередити увагу на обґрунтованому прискоренні економічного зростання, але варто пам'ятати, що зростання автоматично не приносить користі усім. Проте зростання надає ресурси, завдяки яким можна ефективно боротися з нерівністю. Це має бути виважена політика економічного зростання та розподілу. Особливу увагу потрібно приділити державним інвестиціям — у інфраструктуру, освіту, технології, які підтримували економічне зростання в минулому сторіччі та можуть сформувати основу зростання у цьому сторіччі.

Ми вважаємо, що необхідно зосередити увагу на подоланні причин нерівності та створювати передумови для того, щоб суспільства за рахунок прискореного розвитку й ефективного розподілу доходів самостійно скорочували нерівність і були зацікавлені у створенні рівних умов і можливостей для усіх верств населення, щоб уникнути конфліктів.

Тому можна зазначити, що у сучасних умовах забезпечення сталого розвитку необхідно визначити чотири основні імперативи скорочення нерівності. По-перше, це підтримка відносно стабільного економічного зростання країн (за рахунок державних інвестицій) та відповідного зростання доходів населення; прикладом цього є Китай, Індія, які демонструють високі темпи приросту ВВП щорічно, входять до п'ятірки лідерів за номінальним розміром валового продукту та досягли швидкого зростання заробітної плати за останні роки і мають середні показники щодо нерівності.

По-друге, це ефективний розподіл міжнародних фінансових ресурсів та надання більших можливостей країнам, що розвиваються.

По-третє, залучення різних форм іноземного інвестування (прямі інвестиції, кредити, міжнародна допомога, гранти та ін.) при ефективному менеджменті можуть скоротити нерівність та підвищити добробут громадян.

По-четверте, це обмеження переваг для багатих при запровадженні податків на багатство, боротьба з ухиленням корпорацій і багатих фізичних осіб від сплати податків, застосування системи прогресивного оподаткування, надання рівного доступу до освіти, охорони здоров'я та інших благ для всіх людей незалежно від рівня їх доходів.

Отже, реалії свідчать про те, що при ефективному менеджменті нерівність можна скоротити, бідні можуть стати багатшими за рахунок інвестицій або ефективного розвитку та застосування виваженої фіскальної політики. Скорочення нерівності створить умови для побудови справедливого суспільства.

Висновки. Отже, нерівність, властива для всіх систем, існувала і турбувала людство в усі віки. Під економічною нерівністю розуміють нерівномірний розподіл економічних ресурсів: доходів, активів, власності, багатства, капіталу між різними верствами населення, регіонами, країнами. Нерівність має багаторівневу структуру, її можна розглядати

на глобальному, регіональному, національному та індивідуальному рівнях. Економічна нерівність об'єктивно зумовлена цілою низкою причин об'єктивного і суб'єктивного характеру. Існування економічної нерівності пояснюється тим, що країни мають різні ресурси: капітал, кваліфіковану робочу силу, природні ресурси, науково-технічний потенціал, доходи, потребу у витратах, доступ до запозичень тощо. Відносний дефіцит цих факторів пояснює наявність нерівності та зменшує можливості повноцінного розвитку. Забезпечення рівного доступу до фінансових, соціальних, економічних, освітніх, інноваційних та технологічних можливостей для всіх людей створює умови для забезпечення сталого соціально-економічного розвитку й уникнення конфліктів і тероризму.

Список літератури/References

1. Daly, Herman E. (1996). *Beyond Growth: The Economics of Sustainable Development*, Beacon Press, Inc. Boston, 244 p.
2. *Global Economic Inequality*, Oxfam (2017). Just 8 men own same wealth as half the world. (2017). Available at : www.oxfam.org/en/pressroom/pressreleases/2017-01-16/just-8-men-own-same-wealth-half-world. (Accessed January 2017).
3. *The Global Risks Report, 2017* (2017). Available at : www.weforum.org/agenda/2017/02/global-risks-report-2017. (Accessed 29 June 2017).
4. Piketty, Thomas. (2014). *Capital in the Twenty-First Century*. Translated by Arthur Goldhammer. Cambridge, MA : Harvard University Press. Statistical series and technical appendix, London, 794 p.
5. Milanovic, B. (2016). *Global Inequality. A New Approach for the Age of Globalization*. Cambridge, Harvard University Press, Massachusetts.
6. Стиглиц, Джозеф. Цена неравенства. Чем расслоение общества грозит нашему будущему: [перевод с английского] / Д. Е. Стиглиц. — Москва : Эксмо, 2015. — 512 с.
Stiglitz, Joseph E. (2015). *The Price of Inequality. How today's divided society endangers our future* [translation from English]. Moscow, Eksmo, 512 p.
7. Меркулова, Т. В. Энтропийный подход в анализе распределения доходов в обществе [Электронный ресурс] / Т. В. Меркулова, А. А. Янцевич // Экономика: реаліі часу. — 2014. — № 4 (14). — С. 5–10. — Режим доступа : http://nbuv.gov.ua/UJRN/econrch_2014_4_3.
8. Merkulova, T. V. and Yantshevich, A. A. (2014). An Entropy approach to analysis of income distribution in society. *Economics: time realities*, issue 4 (14), pp. 5–10. Available at : http://nbuv.gov.ua/UJRN/econrch_2014_4_3.
9. Palma, J. G. (2006). *Globalizing Inequality: “Centrifugal” and “Centripetal” Forces at Work*. DESA Working Paper, no. 35, UN Department of Economic and Social Affairs, United Nations Plaza, New York, USA, pp. 1–23.
10. Програма розвитку ООН, Прогресс и риски: Неравенство и человеческое развитие в Восточной Европе, Турции и Центральной Азии, 4 октября 2016 [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.refworld.org.ru/docid/57ff433e0.html>. (Последняя дата доступа 28 июля 2017).
11. *Regional Human Development Report (2016). Progress at Risk: Inequalities and Human Development in Eastern Europe, Turkey, and Central Asia*. Wednesday, October 12, 2016. United Nations Development Programme. Istanbul Regional Hub, Regional Bureau for Europe and the CIS. Key Plaza, Abide-i Hürriyet Cad. Istiklal Sok. No:11. Şişli, 34381 Istanbul, Turkey.
12. Кейнс, Дж. М. Общая теория занятости, процента и денег. Избранное. — М. : Эксмо, 2007. — 960 с. — ISBN 978-5-699-20989-7.
13. Keynes, John Maynard (2007). *The General Theory of Employment, Interest, and Money*. Favorites. Moscow, Eksmo, 960 p.
14. Ranking of countries by GDP per capita, 1980–2016, PPP (2017). Available at : <http://svspsb.net/danmark/vvp-stran-na-dushu-naselenija.php>.

Цель. Цель статьи заключается в определении причин, особенностей и возможных путей экономического неравенства в условиях обеспечения устойчивого развития.

Методи. В работе использованы методы: сравнительного анализа при сопоставлении неравенства между странами; обобщения и формализации при исследовании причин неравенства; экономико-математического моделирования при сопоставлении уровней дохода между странами.

Результаты. Предложено под экономическим неравенством понимать неравномерное распределение экономических ресурсов: доходов, активов, собственности, богатства, капитала между различными классами населения, регионами, странами. Определено, что неравенство имеет многоуровневую структуру, его можно рассматривать на глобальном, региональном, национальном и индивидуальном уровнях. Экономическое неравенство представляет собой многоаспектное явление и обусловлено целым рядом причин объективного и субъективного характера, к которым относятся: различные экономические возможности; различия по уровню накоплений и доходов; различия в обладании собственностью, научно-техническим потенциалом, образованием; неравный доступ к информации, заимствованиям и др. Новым является предложенный подход к формализации причин неравенства с позиций концепции устойчивого развития и исследования эффектов неравенства в экономике в процессе глобализации. Определены четыре императивы сокращения неравенства в современных условиях обеспечения устойчивого развития: 1) поддержка относительно стабильного экономического роста стран (за счет государственных инвестиций) и, соответственно, рост доходов населения в результате применения эффективного менеджмента; 2) эффективное распределение международных финансовых ресурсов и предоставление развивающимся странам возрастающих возможностей; 3) привлечение различных форм иностранного инвестирования (прямые инвестиции, кредиты, международная помощь, гранты и др.); 4) ограничения преимуществ для богатых, борьба с уклонением корпораций и богатых физических лиц от уплаты налогов, применение системы прогрессивного налогообложения, предоставление равного доступа к социальным благам для всех людей независимо от уровня их доходов.

Ключевые слова: экономическое неравенство, устойчивое развитие, причины неравенства, уровень дохода, глобализация развития.

Objective. The objective of the article is to identify the causes, features and possible ways of reducing economic inequality in conditions of sustainable development.

Methods. The paper uses methods of comparative analysis for comparing inequalities between countries, generalization and formalization in the study of the causes of inequality, economic-mathematical modeling for comparing income levels between countries.

Results. It is proposed that economic inequality is understood as the uneven distribution of economic resources: revenues, assets, property, wealth, capital between different segments of the population, regions, countries. It is determined that inequality has a multilevel structure, it can be considered at the global, regional, national and individual levels. Economic inequality is a multidimensional phenomenon and is conditioned by a number of reasons of objective and subjective nature, which include: different economic opportunities; differences in the levels of accumulation and income; differences in the ownership of the property, scientific and technical potential, education; unequal access to information, borrowing, etc. There is a new approach of the author to formalize the causes of inequality from the standpoint of the concept of sustainable development and study the effects of inequality in the economy in globalization. Four imperatives of reduction of inequality in the conditions of sustainable development are defined: acceleration of economic growth of countries (at the expense of state investments) and, accordingly, growth of household incomes as a result of effective management; effective allocation of international financial resources and greater opportunities for developing countries; attraction of various forms of foreign investment (direct investments, loans, international assistance, grants, etc.); limiting the benefits for the rich, combating the evasion of corporations and wealthy individuals from paying taxes, applying a system of progressive taxation, and providing equal access to social benefits for all people, regardless of their income level.

Key words: economic inequality, sustainable development, causes of inequality, income level, globalization of development.

Надійшла до редакції 06.11.2017